

ELKÉPZELÉSEK A FELSŐOKTATÁS JÖVŐJÉRŐL: AMERIKAI PROGNÓZISOK, SZCENÁRIÓK

BUGYI ANETT^{a,b}

^aELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola, Budapest

^bSzegedi Tudományegyetem BTK Szociológia Tanszék, Szeged

E-mail: bugyi.anett@szte.hu

Beérkezett: 2023. szeptember 23., elfogadva: 2023. október 3.

BRYAN ALEXANDER: *Academia Next: The Futures of Higher Education*. Baltimore, 2020. Johns Hopkins University Press. xiv + 332 pp. ISBN: 9781421436425

Bryan Alexander *Academia Next: The Futures of Higher Education* című kötet alapvetően két részre osztható: az első felében (első hat fejezet) egy helyzetleírás keretében, elsősorban az aktuális problémákra koncentrálnak, megismerhetjük az amerikai felsőoktatás mai (2019-es) állapotát; a kötet második fele (7–14. fejezet), pedig a mából kiindulva néhány scenárió segítségével mutat be lehetséges felsőoktatási jövőképeket. A könyvet állítólag a szerző oktatással kapcsolatos előadásai során kialakult beszélgetések ihlették. Ezek a beszélgetéseken – laikusok mellett – sok oktatáshoz kötődő szakértő is részt vett, akiknek a meglátásait a szerző igyekezett hasznosítani a saját scenáriók megalkotásakor.

Még az amerikai felsőoktatásról is elmondható, hogy jelentős mértékben kitett a globalizációhoz köthető kihívásoknak. A globális trendek nemcsak a külföldről érkező hallgatók, de a külföldön tanulni szándékozó amerikai állampolgárok számát is befolyásolják. Sok amerikai egyetem létesített külföldön kampuszt, és ezzel párhuzamosan külföldi egyetemek kampuszai is megjelentek az Egyesült

Államokban. Az ezekkel a folyamatokkal járó pozitív hatások (pl. megemelkedett az igénybe vehető ösztöndíjak száma) mellett felerősödtek a főleg kulturális különbségekhez köthető problémák is.¹

A külföldi hallgatók magas aránya köszönhető egyrészt általános demográfiai trendeknek, másrészt annak is, hogy az USA-ban az utóbbi években elkezdett csökkenni a felsőoktatásban részt vevő hallgatók száma. Ezekhez a trendekhez hozzájárulnak az újra elmélyülni látszó társadalmi egyenlőtlenségek és méltánytalanságok is (a kétezres évekre a legalsó és a legfelső decilis közti különbségek az 1920-as évekhez hasonló mértéket öltöttek). Mindezek mellett – az olcsó munkaerő miatt – egyre több cég létesít külföldön telephelyet. Egy ilyen lépésnek lehetnek pozitív hatásai (például egy cég fordíthat sokat a saját dolgozói képzésére, továbbá a helyi oktatás támogatására), ugyanakkor ebből gyakorlatilag csak az az ország profitál, amelyikben az új telephely megjelenik.

¹ Például a Yale Egyetem szingapúri kampuszán megjelent illiberális nézetek nem férnek össze az amerikai anyaintézmény nézeteivel (29. o.).

A diákhitelek mennyisége 2001 és 2016 között több mint a triplájára nőtt. Ezzel párhuzamosan növekedett a tandíjak mértéke is, ami tovább erősítette a diákhitel problémáját. (Ehhez tudni kell, hogy az amerikai felsőoktatásban a hallgatók többsége diákhitel nélkül nem képes folytatni a tanulmányait.) A tandíjak emelkedése pedig szintén az expanzióhoz köthető, amely a 2010-es évek elejéig meghatározó jelenség volt az amerikai felsőoktatásban; 2013 és 2018 között viszont 6,7 százalékos csökkenés volt látható a beiratkozók számában a szerző által hivatkozott adatok szerint. Ez humánerőforrásbeli problémákat is felvet: az amerikai felsőoktatásban az oktatók többségének nincs állandó szerződése, főleg csak egy félévre szóló szerződésekkel rendelkeznek, az expanzió hatására pedig egyre több oktatót kellett alkalmazni ahhoz, hogy az egyetemek kielégítsék a megemelkedett hallgatói létszám oktatási igényeit. Ehhez az is hozzájárul, hogy nemcsak a külföldi hallgatók, hanem az amerikai hallgatók nagy része is a természettudományos szakokat részesíti előnyben a jobb munkaerőpiaci helyzet és fizetés reményében.

A szerző nagy hangsúlyt fektet az internet, a technikai fejlődés megnövekedett szerepére az oktatásban, kár, hogy ezeket a fejleményeket nem ágyazza mélyebb társadalmi kontextusba, illetve kevésbé tér ki a keltett hatásokra. Ez pedig azért is kelt hiányérzetet az olvasóban, mert a kötet második felében ismertetett szcenáriók közül több is kimondottan a digitalizációhoz, az internethez kapcsolódó vívmányokhoz, jelenségekhez köthető.

A kötet foglalkozik az online oktatás és az *open access* jellegű publikálás széles körű kiterjesztésének lehetőségeivel és trendjeivel is, ami már csak azért is érdekes, mert a könyv a világvárvány és az azzal együtt járó online térbe való áttelepülés előtt született. Annak előrevetítése, hogy egy esetleges jár-

vány az online térbe terelheti az oktatást, mindenképpen figyelemre méltó, hiszen ez a valóságban is bekövetkezett. A szerző szerint az akkori kutatások főleg azt mutatták, hogy a hibrid jellegű, egyszerre online és offline oktatás lehet a leghatékonyabb. Ez összhangban van sok, a pandémia alatt végzett hazai és nemzetközi kutatás, elemzés következtetésével (lásd pl.: *Carius 2020; Singh–Steele–Singh 2021; Bugyi–Varga 2020*). Sok érintettet, főleg oktatókat azonban félelemmel töltött el, hogy az online oktatás esetleges térnyerése forráselvonásokat jelenthet az amerikai felsőoktatás fizikai, offline intézményei számára.

A felsőoktatásban (és a közoktatásban) általában sok vizuális segédeszközt (pl. videót, oktatófilmet) alkalmaznak a tanárok, oktatók. Az Egyesült Államokban pedig már a virtuális valósághoz köthető technológiákat is elkezdtek alkalmazni (főleg orvostudományi területeken, pl. a szív- és érrendszer vizualizálására). Még a humán területen is egyre nagyobb arányban használják a modern technikákat, ide tartoznak például a Big Data elemzések.

Összességében, a felvázolt trendek alapján az Egyesült Államokban az elkövetkezendő évtizedben egy olyan felsőoktatás fog kialakulni a szerző szerint, ahol kevesebb diák van jelen (offline) órákon, viszont egyre többen részesülnek online oktatásban. A diákok nagyjából fele az idősebb korosztályból kerül ki, és munka mellett jár egyetemre – köszönhetően többek közt az „open access” jellegű tananyag egyre nagyobb kínálatának. A diákok többsége valamilyen kisebbségi csoportból származik; kb. 40 százalékuk él a szegénységi küszöbön vagy az alatt; egyötödük származik valamilyen Egyesült Államokon kívüli országból. A hallgatók nagyobb arányban választanak természettudományi szakot, a bölcsészettudományok, a művészetek és a társadalomtudományok hallgatói viszont megfogyatkoznak.

A kötet második felében ismerteti a szerző az általa megalkotott scenáriót, amelyek mind valamilyen elképzelt jövőbeli eseményen, eseményegyütteseken alapulnak – ez a rész tekinthető a kötet fő részének, de legalábbis a különlegességének. Az első scenárió alapja, hogy a felsőoktatásban részt vevők száma egy plató elérése után folyamatosan csökkenni fog. A szerző ezt arra alapozza, hogy az Egyesült Államokban (legalábbis a mű keletkezésének időszakában) az oktatáspolitikai diskurzusban egyre hangsúlyosabb az a nézet, miszerint a felsőoktatás nem közügy, és egy erős szakmunkásréteg kialakítása sokkal fontosabb a felsőoktatásban való részvételi arányok változásainál. (Egy érvelés, amely a hazai füleknek ismerősen csenghet, hiszen a magyarországi oktatáspolitikai is alapvetően a szakmatanulásra buzdít.)

A következő scenáriónak teljesen más a kiinduláspontja. Itt az egészségügyé a vezető gazdasági szerep. Nem véletlenül: 2018-ra az egészségügyi szektor foglalkoztatta a legtöbb munkavállalót az Egyesült Államokban. E scenárió szerint nőnek a felsőoktatásba érkező pénzügyi források – elsősorban az egészségügy és a természettudományok területén. De nem csak ott. Mivel az egészségügy előtérbe kerülésével egyidőben számos etikai, társadalmi, társadalomfilozófiai, illetve szociológiai kérdés, probléma is felmerül, ezért a bölcsész- és társadalomtudományi területek szerepének növekedése szintén előrejelezhető.

A harmadik scenárió az „open access forradalmon” alapszik. Ebben az elképzelt szituációban a tanulást segítő kötelező és ajánlott tananyagok többnyire teljesen ingyenesek vagy nagyon olcsón hozzáférhetők. Ez pedig egy alapvetően egyenlőbb felsőoktatáshoz vezet, véli a jövőkutató szerző. Ugyanakkor új kihívások is megjelenhetnek, hiszen kérdésessé válnak a

szerzői jogok, és arról sem szabad megfeledkezni, hogy az így megváltozott oktatási tér egyesek számára kihívást jelenthet, emellett a kampuszok átalakulása új, többet költségekkel járhat.

A tizedik fejezetben bemutatott scenárió egy elképzelt, kutatók közti beszélgetésen alapszik (2030-ban), melynek témája a közelmúlt történelmének értelmezése. Valaki felveti, hogy az előző generációt, tehát a mai generáció korát lehet, hogy mégsem a „post-web” jelzővel kéne illetni, az időszakot szerinte jobban leírja a reneszánsz megjelölés. Vélekedése heves vitát vált ki. Többen azért ellenzik ezt az elnevezést, mert inkább negatívan látják a korszakot, amelyet terrortámadások és egyéb súlyos bűncselekményekkel tarkított hétköznapiak jellemeznek. Az első felszólaló ehhez azt fűzi hozzá, hogy szerinte a reneszánsz kifejezést sajnálatos módon sokan félreértelmezik, hiszen egy ilyen időszakot inkább a nagy előrelépések jellemeznek, még akkor is, ha tagadhatatlanul sok a tragikus esemény. Ebben a scenárióban az interneté, a technológiáé, valamint a biztonsága a központi szerep. Az egyetemeken számos irányelvet, gyakorlatot alkalmaznak a hallgatók védelme érdekében. A kampuszokon a hallgatók védett környezetben lehetnek, kommunikálhatnak egymással. Az információ és a digitális írástudás pedig központi szerepet tölt be az oktatásban, hogy segítse a tanulókat eligazodni az egyre telítettebb információs környezetben.

A következő scenáriók alapvetően a technika rohamos fejlődéséhez kapcsolhatók. A tizenegyedik fejezetben egy olyan kampuszt ismerhetünk meg, ahol teljesen alkalmazkodtak a technikai fejlődéshez. A hallgatók egy része kizárólag online, otthonról vesz részt az oktatásban, egy másik része jelenléti oktatás keretében ugyan, de sajátos módon. A tantermek nem hasonlítanak a hagyományos tantermekhez:

kevés az ablak, tábla egyáltalán nincs bennük. A hallgatók előre felvett anyagokat dolgoznak fel, például VR szemüveg segítségével, az oktatók pedig csak egy-egy rövid konzultáció során értékelik a hallgatók haladását. Ebben az elképzelt ultramodern scenárióban tehát a virtuális és kevert valóság kerül a technológiai fejlődés élvonalába, ami egy sajátos oktatási formához vezet, ahol a hallgatók nagyfokú önállóságra vannak készítelve.

A következő scenárió alapvetően a mesterséges intelligencia (MI) fejlődéséhez köthető. Itt MI-alapú tutorok segítik a tanulást. Ebben a világban az a veszély fenyeget, hogy tutor szoftverek veszik át az emberi oktatói munkát. Viszont elképzelhető, hogy a fiatalok, akik ebben a szemléletben, oktatási módban nőnek fel, sokkal inkább fogják értékelni az emberi tudást és a fizikai oktatókat a felsőoktatásban.

A tizenharmadik fejezet scenáriója a rohamos technológiai fejlődéstől való tartózkodást, kvázi félelmet jeleníti meg: a kampuszokon elutasítják a megjelenő virtuális valósághoz és mesterséges intelligenciához köthető vívmányokat, az oktatás például továbbra is az oktatók által összeállított prezentációk segítségével folyik. Nem használnak okostáblát, csak hagyományost. A hallgatóknak belépéskor le kell adniuk okos eszközeiket, füzeteikbe jegyzetelhetnek. A közösségi média használata visszaszorul az általánosságban egészségesebbnek tartott keretek közé. Az oktatók kommunikációja, munkája hagyományos keretek között zajlik, úgy, mint a huszadik század végén. A kampuszokon élénk társasági élet folyik, sok „retróbulit” rendeznek, főleg a '90-es és a 2000-es évek zenéivel. A scenárió alapja, hogy a

felsőoktatásban egyre inkább toxikusnak és addiktívnek találják a modern digitális technológiát és annak rohamos fejlődését, így inkább kezdenek visszatérni a „régii” formákhoz. Ezeket a sorokat sokan kétkedve olvashatják, hiszen a mai trendek inkább afelé mutatnak, hogy a fiatalokat egyre nagyobb mértékben (szinte kizárólag) a rövid, audiovizuális, a közösségi média felületein fogyasztható tartalmak kötik le.

A tizennegyedik fejezetben a szerző egy 2035 utánra vonatkozó predikcióra vállalkozik. Egy olyan disztópikus világot vázol fel, ahol az automatizáció hatására egyre több munkavállaló kénytelen részmunkaidőben dolgozni, akkor is csak alkalmi munkában: a társadalmi egyenlőtlenségek ezáltal szakadékokká válnak. A fejezet a globalizáció további erősödését is vizionalizálja, amely táptalaja lehet egy transznacionális jellegű felsőoktatás kialakulásának – igaz, ehhez a globalizációt és a társadalmi integrációt erősen támogató kormányzatokra van szükség. A szerző emellett úgy véli, hogy a konzervatív diskurzus erősödése akár a nemi és faji egyenlőtlenségek elmélyüléséhez is vezethet.

Az utolsó fejezetben a szerző – a korábban leírtak összefoglalásán túl – arra buzdít, hogy a felsőoktatás újragondolásához empátiával és következetességgel forduljunk. Bryan Alexander könyve gondolatébresztőnek tekinthető, és egy nyitott, kreativitással teli látásmódra ösztönzi az olvasót az oktatással kapcsolatban. Predikciói természetesen nem tudományos jellegűek, nem is annak szánta őket a szerző, viszont arra mindenképpen alkalmasak, hogy továbbgondolkodásra, akár saját scenáriók megalkotására buzdítsa az olvasót.

IRODALOM

BUGYI A. & VARGA Zs. (2020) Online oktatás és tapasztalatai a Szegedi Tudományegyetemen. *Kultúra és Közösség*, IV. szám. pp. 21–32. <https://doi.org/10.35402/kek.2020.4.3>

- CARIUS, A. C. (2020) Network Education and Blended Learning: Cyber University concept and Higher Education post COVID-19 Pandemic. *Research, Society and Development*, Vol. 9. No. 10. <https://doi.org/10.33448/rsd-v9i10.9340>
- SINGH, J., STEELE, K. & SINGH L. (2021) Combining the Best of Online and Face-to-Face Learning: Hybrid and Blended Learning Approach for COVID-19, Post Vaccine, & Post-Pandemic World. *Journal of Educational Technology Systems*, Vol. 50. No. 2. pp. 140–171. <https://doi.org/10.1177/004723952111047865>

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)